

IVIER 2015-2016 * L° 76

Li Rantoele

Gazete di prôze nén racontrece ki rexhe tos les troes moes eplaideye pal "RANTOELE", soce nén recwârlante (a.s.b.l.)

mimbe del Soce po les mancîs Lingaedjes et Tuzances d' Urope (ALCEM), avou l'aspalaedje del Kiminalté Walonreye-Brussele

Mwaisse sicrijheu : Lucyin Mahin - Dessins : Djozé

Eplaideu responsåve : Pire Otjacques

19, rûe d' la Hête, 6840 Li Tchesteu - Bureau de dépôt : 6840-Neufchâteau

Pris : 3 uros å limero ; abounmint po èn an : 12 uros (20 po l' etrindjir)

å conte IBAN : BE74 0682 2043 0507 BIC : GKCCBEBB

Li mot « rantoele »

Li mot « **rantoele** », c' est dandjreus on riscôpaedje [mécoupure] do shuvion [suite de mots] « l' arantoele » (l' araegnreye, l' arincrin). On l' dijheut purade e l' Basse Årdene, la k' i s' prononce *ranteûle, ranteûye, rantûye, rantûle, rantôye, rantoûye, rantoûle, rantwèle, rantwâye, rantwaye, rantwale*, evnd. (ALW 8).

Li Rantoele-soce

Li Rantoele-soce, c' est ene Soce Nén Recwârlante (S.N.R., a.s.b.l.) k' a stî ahivêye e 1996 pa Tiri Dumont, Lorint Henschel, Lucyin Mahin, Pire Otjacques & Stefane Quertinmont. Po pus di racsegnes, alez sol Wikipedia walon, et potchî a « Li_Rantoele_(soce) ».

Li Rantoele-gazete

Li Rantoele-gazete eplaidêye â pus sovint des ârtikes e **rfondou walon** (orthographe wallonne unifiée).

Sacwants tecses sicrîts e-n on walon coinrece [régiolecte] et riscrîts e rfondou cial ont stou eplaidîs, come li scrijheu(se) les a-st ortografyî, sol djâspinreye « li walon d' emon nozôtes » : <http://walon.cultureforum.net/>

Responsåvté

Les scrijheus sont responsåves di leus scrijhaedjes et les dessineus d' leus dessinaedjes.

Croejhete

Nos eployans todi l' suddjonctif avou l' rôle d' aloyance des tins. *Nous utilisons le subjonctif avec la règle de concordance des temps : il faut qu'ils aillent = i fâit k' i vonye* (indicatif prezint + suddjonctif prezint); **i fâreut / faleut** k' il **alénxhe / dalénxhe** (indicatif erirece ou condicionneu + suddjonctif erirece).

Pår sol Coûtchant walon, sacwants scrijheu(se)s ni siervèt pus l' suddjonctif (rimarke da André Gauditiaubois ki rleva on « i fâreut qu'is **vayenut** » (... qu'is **dalîche**).

Abondroets

Les scrijhaedjes del Rantoele polèt esse riprins tot marcant bèn l' sourdant.

Les textes publiés dans « Li Rantoele » peuvent être repris en citant la source.

Et n' rovyîz nén ki :

xh se prononce généralement **ch** et **jh** se prononce **j** (les 2 se prononcent **h** a Liège); **ea** se prononce **ia** ou **ê** (fr. eau); **én** se prononce généralement **in** (**én** ou **é** a Charleroi); **ae** se prononce généralement **a** (**è** à Liège, **â** à Charleroi dans le suffixe -âdje), **oe** se prononce généralement **wè** (**eû** à Liège, mais aussi **è**, **û**, **ë**, **wa**, **où**, **wé**, etc.), **sch** se prononce **sk** ou **ch** (mais **h** à Liège); **oi** se prononce **wa** à Namur, **wè** à Liège, **ôn** à Charleroi et **ou** à Nivelles, **â** se prononce **au** à Namur, **â** en Haute-Ardenne, et variablement **au**, **â**, ou **a** à Charleroi; **ô** se prononce souvent **ôn** (presque **on**) mais **ou** à Nivelles et à Fosse-la-Ville; **sh** se prononce **ss** à l'Est et **ch** à l'Ouest; **oen** se prononce souvent **on** à l'Est et **win** à l'Ouest.

Les linguistes appellent ces lettres des **diasystèmes** ou **archigraphèmes**. E walon, on dit **betchfessîs scrijhas** (do viebe « betchfessî », placer tête-bêche).

endè (**end**, **ndè**, **nd**) se prononce **ènnè** (**ènn'**, **'nnè**, **'nn'**) sauf à l'Ouest où il se rend par **'dd'** (simplifié en **d'** ou **d-**)

En wallon unifié, tous les E internes se prononcent **è**. remantchî = rêmantchî; retchessî = rêтчèssî. La lettre **é** ne s'écrit que si elle représente un phonème du wallon : ceréjhe, tuzé, singlé. Non si elle provient d'un calque du français : prezinter, republike (lire è).

Di traze a catoize

Noveas lives e walon

« **Voyaedje ezès payis d' oyi** » (Voyage en oïlie) : Des tecses e walon (troes accints diferins) mins eto dins sacwants ôtes lingaedjes d' oyi.

« **Efances** » ene ramexhnêye di tecses so les furdinnes des gaviots, escrîts pa des grands oteurs do Payis Noer. À Bourdon.

Po-z awè onk ou l' ôte ou les deus, telefonez â 071/38.50.44 ou emilez : jean.luc.fauconnier@skynet.be

« **Evandjîle Sint-Mår** » avou troes letes di Sint Djhan, on live eplaidî pa Jean Hamblenne. emilez : jean-hamblenne@ymail.com

Bates

Li bate del Kiminålté (e-n alaedje dispu 1932) serè, ciste anêye, po ene ouve di prôze (nén eplaidêye divant 2013, po 2500 €) et on rcweraedje di linwince (nén eplaidî divant 2014, po 2500 ôtes €). Les ouves, ki poitront clairmint l' no del sicrijheuse ou do scrijheu, divèt esse evoyeyes a 6 egzimplaires divant l' 31 di decimbe 2015 a Nadine Vanwelkenhuyzen, 44, Boulevard Léopold II, 1080 Brussele. Dimandez l' droet do djeu complet a l' adresse emile anne.pirson@cfwb.be

Li bate des scrijheus do Cinte (e-n alaedje dispu 2014) riçuvrè cite anêye ci, leye eto, ene ouve di prôze avou dipus d' 4 pådjes, nén eplaidêye divant 2014. Gn a rén ki broûle, ci n' est k' pol 15 di may 2016. N a 1500 € pol prumî, 750 € pol deujhinme. Fât 5 egzimplaires, a-z evoyî avou ses no ey adresse a Christian Quinet, rue de la Résistance 20, 7100 El Lovire (Èl Louvière)

Ratacaedje

Pout on fé bouter des waloneus eshonne ?

Gn a-t i co Bén 300.000 ? Metoz deus Walons eshonne, c' est deus soçons. Metoz è on troejhinme, ça n' tâdje nén po pouwer l' agnon. Avou l' cwatrinme, dji vs el waeranti, i s' vont ploter so waire di tins.

Kécfeye nén a côps d' bordon. I s' è ténront a forbate sins fén po des faflotes.

Pocwè l' cok ?

Dj' el vou Bén croere k' il ont tchoezi l' imådje d' on cok po les rprezinter : li cok, i n' tchante ki so s'-t ansinî. Et des ansinîs, i gn a padvant tchaeke mâjhone.

C' esteut ddja come ça vola deus meye ans cwand l' grand Djule lezî a vnou rlater ene tripotêye. I s' årént yeu metou eshonne adon...

Li djoû d' âdjourdu, c' est co

tot fén parey. I gn a nouk po rsaetchî si sponon po l' ôte : s' i fât, i s' batront a moirt come deus coks di sôre [de race]. Nén po esse li pus foirt, mins Bén po esse li dierin comoudri a wårder l' fistou d' ewou k' i sont les mwaisses.

Ki les vîs coks si plotnuxhe po wårder li seule afwaire k' elzî dmeure co, leu no d' Walon et l' lingaedje di

leu man, dji nel sopoite pus.

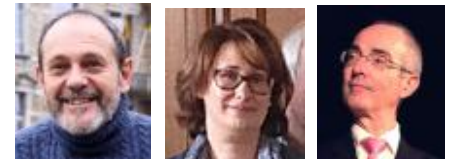
Dj' a mia a sondjî po les poyons a vni... si nos vlans co k' i câznuxhe come nos.

Mâjhnî (Jacques Desmet), li
20 di may 2015

Et portant, e 2015...

pol fiesse âs lingaedjes walons...

C' est ene boune vintinne di djins ki s' ont metou eshonne ene anêye â long poz adiercî onk des pus clapants etrevéns po nosse walon (sins rovyî l' picârd eyet l' gâmès) dispu ki l' monde est monde.

20, 200 ou 2000 ?

Ki, si on prind les chifes des djins k' ont prindou pârt al bate di lijhaedje, a l' atôtchance des gazetes, âs deus fiesses d' adrovaedje et d' cloyaedje, ci sereut puvite 2000 ki 20. Rén k' po les lijheus d' tecses e walon avou les bibliotekes, Nadine Delmâjhone walone conta 6576 lijheus, 4423 efants et 2153 grandès djins. Çoula dins 37 comenes.

Cwand on lzî dmanda si ça lzî aveut Bén plaî, so 19 responses, 18 dijhît k' il avént yeu tchatch, et k' i racminçrnt voltî l' anêye ki vént.

Tant k' a l' ôte bate, li cene des noûmots, li pâsse n' a nén levé do prumî côp. On-z a dvou ralongui li tins do concours, disk' â 15 d' awousse. Tolminme, gn ava 12 bateus, tertos avou des foirt sûtîs noûmots. Li djuri nerén n' esteut nén fwait di djins k' ont les minmès idêyes sol walon. Pâr avou cwate bateus ki dnént leus noûmots e rfondou, et des djuris ki n' djurnut ki pâzès walons coinreces.

Portant gn a pont yeu d' margaye di d' apougnaedje pâ colé. Les rzultats ont stî dnés po les cwate grandès sôres d' accint walon, et pâr e picârd ey e gâmès.

Les ocupaedjes ezès

viyaedjes estént moens riskeus, veyanmint k' les adjinçneus ovrént beacôp avou les djins d' leus djins. Portant on a veyou des raploûs come a Rotchfoirt la k' les copineus do payis s' avént assoçnés avou les Relîs namurwès eyet l' Aisse del Tuzance po ene après-nonne k' a l' air d' aveur continté tertos.

Li walonissîme lu-minme (li dierin djoû) âreut polou amoenner Bén do disdut, ca les waloneus si batént eshonne (pâjhirmint). N' a cwanlminme pont yeu d' djostés al fén del shijhe. Et on n' a nén ddja oyoyu brutyî ki l' djuri aveut stî atchté pâzès wangneus namurwès k' estént dins leus waibes.

Come cwè, sapinse a Veronike Roba, l' espwer n' est nén a ctaper.

Lucyin Mahin, li 14 di
nôvimbe 2015

Beldjike : noste apriyesse avou...

...les dmandeus d' tcharité

Mi, dji so Ayicyinne et dj' aléve voltî âs conferinces po dmander des çanses po Ayiti. Et mi, dj' a bouté di 1975 a 2008 a po ene SNR bedje ki levéve des miyons. Des djins tcharitâves, sins manke. Sabaye ?

On djoû, l' an 1994, on m' di-mande d' aler espertijhî des pordjets di l' SNR k' on a dit, e l' Afrike do Sud. C' est l' anêye k' il ont tapé djus l' redjime d' Apårteye. Dj' a atchté ene cwâte di l' ANC po poleur esse riçû do minisse del Coperâcion. Nos esténs les prumîs Bedjes a-zeveur ci cwâte la.

hôt-pârleus dins totes les coines po schoûter del muzike a môde HiFi dierinne modêye. On palâ k' il aveut, nost ome : 12 a 13 tchambes. Li meyeute nute ki dj' a doirmou vaila. Il aveut l' air di viker so blancs poes. Mins i n' nos a ddja rén mostré di s' pordjet. Dji n' a mây veyou çou k' i fihéut po les djins avou les brokes k' on lyi voyive.

Dji l' a rcoridjî.

Dj' a prindou l' egzimpe del pesse des pourceas. Les pitîs djins avént tchaeke sacwants pourceas, des cabolés noers, disk' a on cint d' biesses, ki trovént a magnî tot seus. Li pourcea, c' est d' l' ôr, dit-st on.

Avou çoula, les djins evoyént leus efants a scole. Ça n' plaijheut nén âs grands mwaisses do payis. Des payizans ki vont divni maléns, ça n' si pout, don, ça. Adon, foirt âjhey, mes djins. Gn âreut co bén ene laide minêye ki rôbalreut dins les pourceas do payis : li pesse. L' Ofice Eternâcionâ des Epizoceyes ni fwait ni ene ni deus, dins ç' cas la : fât abate tos les pourceas do payis. Après, on amoennrè des Pîtrins ou des grands blancs [Landrace] dins des grossès poitchreyes, âs mwins des gros, por zels fourni del pourcelreye âs mandayes, â pris k' i vôront.

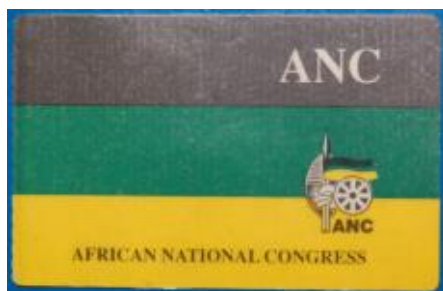
Après l' hosmint d' tere

On a veyou des SNR di tos les payis avorer po-z aidî les sinistrés. Des esperts avou des cwate-cwate k' i gn a nole pareye dins tote li province do Lussimbork.

Les pus ritches des Ayicyins, i n' estént pus la, zels. Evoye âs Estats Unis, po n' nén atraper les minêyes. Cwand on les vént eterviower, les cmeres sont la ki s' plindèt : « Nos estans si dis-bâtchîs, vaici. Wai, dji n' a nén ddja ene meskene po fé a magnî a mes efants ! ».

Minme les curés. A on dinner d' adorâcions, ti voes on moncea d' grossès djipes Toyota, tchaeke avou l' sinne. Oyi, djha-t i l' eveke, gn a des buddjets a l' evetchî po çoula.

Bruno Picard et Clena Basile, li 11 d' octôbe 2015

Adon-pwis aler vey ene dijhinne di pordjets. End aveut nén onk k' aléve Bén.

Ké pordjets ?

Metans ene brictreye. Gn aveut la on hopea d' brikes, mins l' machene esteut tote eruneye. Mi, dji fime tot çoula, dai, mi. Et des hopeas d' çanses avént stî alouwés laddé.

Deujhinme pordjet : ene pouytreye di 5000 poyes. C' esteut on pordjet d' comeres, e mitan des tienes. Les omes boutént dins les bantoustans. Gn aveut djusse on cok et dijh poyes et ene vintinne di poyons.

Li troejhinme pordjet : sotni on pasteur protestant po-z aidî diswalper on viyaedje. On a dmoreé deus djoûs e s' mâjhone, riçûs come des princes. Gn aveut des

Cwè rdire vaici ?

Shijh samwinnes sol conte del SNR, biyets d' avion comprins. Ça lzî costéve 200.000 francs par djin, et on î aléve a cwate. Dji rclame ki c' est brâmint des cwârs furlés dabôrd k' on lzès dvreut leyî po les pôves. « Hê, ti, l' ôte, dit-st l' tchif do pordjet, si ti n' î vous nén aler, gn a 10 ki s' prezintront po prinde ti plaee. » Dj' î a stî, mins dj' esteu djinné.

Rarivé vaici, faleut mostrer mes fimes Super-8 (li cogne di fimes di ç' tins la), come dit dins nosse contrat. On a rôbalé tote li Walonreye, disca pus lon k' Tournai. On m' payive minme mes kilomètes, mins dj' els a rfuzé.

Les pitîs djins vnént vey. Et c' est ça k' on fwait avou nos sôs ? Tantea ki les mwaisses di XXX (li soce k' on dit) m' ont fwait clôre mi betch.

Pus târd - disgosté èn ome !- dji discovra k' volént les cwârs des calindrîs k' i vindént. Ene comere nos vna racuzer li vindeuse po nosse province. Et dire k' elle esteut aplakêye avou onk ki vneut d' vudî d' prijhon. Mins dj' a vitmint veyou s' djeu : ele vleut tchôkî s' feye e s' plaee.

Ayiti : pôvès djins ?

Dj' a stî a Barvea schoûter ene djin ki n' aveut stî la ki cwénze djoûs. Ele dijheut ki les Ayicyins ratindént l' tcharité et n' rén fé.

Eternâcionâ

Les terrorisses ont co bardouxhî

Dji n' vos va nén djâzer des atakes di Paris ni do disdut prodût pa l' inkete a Brussele. Les gazetes end ont câzé ki po-z esse rigondi.

Divins ç' papî ci, nos dinrans l' cratchoe a des djins ki voeyèt les cayets avou des ôtès berikes. Ôtrumint, nosse gazete ni meritreut pus si tite di « su-versive » (avou ene clignete a Mimile) !

Bombårdumint d' ospitâ

Fén setimbe, dji dveu ndaler rvi-ziter nost ospitâ a Koundousse, e l' Afganistan. Ene foirt bele ouve, ki dj' av adjinçné mi-minme tote li coine di céru-djeye. Sol conte d' MSF Beldjike, avou les ptits sôs des Walons et des Flaminds, ki leus dnêyes apoirtèt 90 âcint di nosse buddjet.

Mins, di l' esté, les Talibans ont rprins l' veye âs foices lweyâ-lisses. Rén d' candjî po nozôtes, ki sogne les djostés des deus camps, dispu k' on-z a stî accep-tés pa zels-tertos, la ddja sacwants anêyes.

Mins, li troes d' octôbe, on bombardî amerikin ariva dzeu l' ospitâ MSF. Ene bombe touma sol blok operrece. On medcén edoirmeu ki dj' aveu scolé ena-waire ava ene djambe coixheye et cmincî a sonner. Come tote li clinique esteut cou dzeu cou dzo, les infirmires ont voré eviè les coujhenes et les magasins, po waitî d' trover on sistinme D po stantchî l' sonk. Nén l' tins d' î avni : ene deujhinme bombe shofla eto tote ciste aiye la do bastimint. Li docteur mora, for-sonné. Avou 30 ôtès djins: 10 malâdes, 15 blanc-moussîs et des ôtès djins, nén ricnoxhâves.

Portant, les Foices amerikinnes avént nosse pôzucion. Après l' prumire bombe, l' administrâ-cion d' l' ospitâ les ratôtcha. Brosse di gade ! L' areyoplane bombece fijha on dmey toû, et vni rlâtchî li tchedje ki lyi dmoreve.

Si ç' n' est nén çoula do tero-risse, k' i dj' fouxhe candjî a

posteur di sé !

Obama s' a escuzé dilé les MSF. Mins des « mande escuze », endè fât ddja brâmint po sognî ene vatche e l' ivier. Et pâr fé raviker nos djins !

(d' après on te-monaedje da Martial Ledecq, li cérudjin k' on-z a dit, li 8 d' octôbe 2015)

C' est sacwants politikîs les câzes

A Molenbek, li comene di Brussele asteure kinoxhowe lâdje et long, gn a 80 âcint del djin ki sont des abagants. Paski pocwè ? Onk ou des pârtis politikîs k' on n' dirè nén si (leu) no(s), po-z awè des vôteus por zels, ont fwait vni tot l' parintaedje. Pus çk' i divnènt leus brâmint a dmorer ladrî, pus çk' i sayènt di bouter evoye les Brus-selwès di stok. Tos les moyéns estènt bons. Come vudî des saetchs di mannestés divant leus mâjhons. Acweri les djon-netes ki s' moussènt ene miete di trop a môde di « cote â raeze do cou ». Disca tant k' les djins do payis vindénxhe leus mâjhon, sovint po pîce di pwin, pask' i gn aveut k' des noveas abagants del minme kiminâlté ki metènt dsu.

Ey avou l' djeu des alocâcions, tot fjhant des peclêyes d' efants, i polènt viker so blancs poes, a leu môde foirt sipârgnante, todi. Sins ddja mezâjhe d' ovrer.

La, ci n' est pus les politikîs; c' est nosse sistinme di lwès so-ciales li câze.

(sorlon Dré do Montnî, on Walon ki n' dirè nén s' vray no, e moes d' mâss 2015)

Tchén fwait tchén

Li France si sbare k' elle est atakêye còp so còp pa des djins loyîs â monde islamike. Mins la ddja on bon cwârt di sieke ki les payis do Coûtchant, et leu polin Israyel, fwaiynut ploure des volêyes di bombes so mwints payis do monde islamike.

Ça a cmincî e 2001 (Afganistan). Pu gn ava avou l' guere d' Irak, enondêye so ene minte edvin-têye pâ fi Bush : Saddam âreut des âres di mierdistrujhaedje. Rizultat des coûsses : des cintes et des meyes di moirts et on payis cou dzeu cou dzo. Riberwete avou l' guere del Libeye e 2011. Tant k' e l' Sireye, i n' ont nén bodjî des moes â long. Pu, tot spotchant li droet eternâcionâ, co on còp, aler bombârder ene ôte pârteye ki l' cene k' esteut l' câze di tot les touwaedjes di civils dispu 1981 (les cis Bachâr).

Et so ls etrevéns, li minme France vind des avions d' guere â Katar, on batea d' guere dierin cri a l' Edjipe. Si les buddjets del disfinse et del fabricâcion d' âres pa les ritches payis (Ara-beye sewoudite et emirats com-prins) irènt a l' educâcion ey al santé dins les payis arabes, gn âreut pupont d' terrorisses.

Et l' terrorisse di rvindje des Francès a Raqaa (bombardu-mint « massif » di semdi 14 di nôvimbe). S' i gn a k' leu pere, leu mere, leus frés, leus sours ont stî touwés, i djurront di s' rivindjî. **Tchén fwait tchén** [la violence engendre la violence]. Vo nos la evoyes po des atakes come les cene di Paris waeranteyes po les 10 ans a vni.

Jilali Warari, èn Arabe d' on payis arabe, ki n' dirè nén s' vray no, li 29 d' octôbe 2015.

Istwere di l' Afrike

Rwanda 1994 : li spata

Come dit dins les deus dierins limeros, li Rwanda et l' Bouroundi, c' est des payis eyou dj' a dmoreé 9 ans, pa bokets, di 1953 a 1980. Âdjourdu, nos câzrans do djenocide rwandès di 1994.

Mins e 1990 : ribardaf ! Les fis des Toutsis ki s' avént sâvé e l' Ouganda e 1959 sont todi pus mâ veus pa les Ougandès. Come Habiarimana n' les vout nén vir ervini, i vont moenner ene operâcion militaire e 1990 po foncî l' ouxh. Mins vla k' les Francès volnut à scours di l' ârmêye Rwandesse ki n' vât nén ripete, eyet c' est l' co-raedje-evoye [débandade].

Les payis d' l' Organizâcion d' l' Unité Afrikinne vont waitî d' arindjî les bidons po permète âs Toutsis d' Ouganda d' ervini dins leu payis. Eyet ossu - mins ça srè l' pus deur a-z adiercî d' « adjinçner li pârtixhaedje do povwer ».

Ça, c' ît èn oxhea ki s' meteut d' triviè dins l' goyî des moenneus Houtou do Rwanda et d' leus cortizants. Habiarimana riskéve gros e-n acceptant. I djeut « way » âdjourdu. I frin-

néve li londmwin.

Termetant, on s' organijheut po bârer l' voye a ces Toutsis la. Ey on s' ahevive ! Di Goma (â Zaïre) ey d' Boudjouboura (â Bouroundi), ça a stî ene convoie d' avions des moes durant po-z amoenner des tones eyet des tones di matchetes, d' âres et d' amonucions po l' ârmêye rwandaise (eyet les milicîs) !

An 1994, écrans d' ratinde, vla k' les Toutsis d' Ouganda rvegnut avou des tropes bén etrinnyes. L' armêye rwandaise ni pout pus conter totshûte so les Francès. Po wangnî do tins, Habiarimana s' eva a Aroucha (e l' Tanzaneye) po convinke l' OUA di s' boune fwè. Mins s'-n avion est abatou â moumint k' i rintere a Kigali.

Ç' a stî l' signâ do macsâdaedje. Eyet l' botchreye aléve durer troes moes. On miyon d' moirts estindous so les voyes, dins les

escoles et les egljhes. Dijh paracomandos bedjes macsâdés â camp militaire di Kigali, dizo les iys do djenerâ canadain d' l' ONU ki passève par la dins s' vweteure. Dji vos fwai cado des detays.

Eyet l' pus deur asteure po les sorvicants, c' est d' esse come rovyîs, termetant k' les botchîs sont rlâtchîs et fwainnut les firs divant leus victimes.

Avoz ddja veyou on tchén ki breyeut après awè stronné ene poye ? Ces djins la n' ont pont d' ergret. On lzî aveut stichî dins l' cabu ki les Toutsis, c' ît come des biesses di for [cancrelats]. Dj' a l' idêye k' il ont todi ça dins l' tiesse !

André Chauvaux, papî eplaidî aprume dins l' gazete des Foyans d' Cerfontinne (diviè 1995)

Après l' bardouxha

E mâss 1994, djusse divant l' peupe-sipata [génocide], dj' aveu stî trover Omer Marchal por lu vni djâzer do Rwanda al prumire ritrovinne des rcâzeus d' walon ki dj' aléve mete so pî e moes d' octôbe.

Dj' esteu lon d' mândjiner li drame ki s' aléve passer inte les deus dates. L' Omer, èn ancyin administreu teritoriâ do Rwanda et ancyin gaztî aveut ddja scrît on live a tchôd « Pleure, Rwanda bien-aimé ».

Al ritrovinne, la k' c' esteut Lorint Hendschel li moenneu di cisse tâvlêye la, on n' djâza waire des touwaedjes, mins purade di l' adjinçnaedje del société di dvant l' indepindance. Mi rashiant so ces dnêyes la, dj' ataca a scrire, e 1996, mi prumî grand roman, « Li batreye des cwate vints ».

Mi mwaisse persounaedje, Stefane Evrard, va â Rwanda come cowaidant technique djusse après l' bardouxha. Et sayî d' comprinde çou ki s' aveut la

passé, po racmoirder [réconcilier] les bateus. Dj' ô Bén k' on est ene miete après l' papî da André Chauvaux ciddé âdzeu. Li tribunâ eternâcionâ d' Aroucha si mete e-n alaedje. Dins les

di hintche a droete : Habiarimana, li batreye des cwate vints, Djôr Ruggiu

prumîs k' i va apicî et codâner on Walon, Georges Ruggiu. Il esteut câzeu â posse po « Radio Mille Collines », et stombyî les djins a dischafyî do Toutsis.

Mins Stefane atrape li sida, et doet rivni el Walonreye. Divant

d' mori, i vout dire on scret :

« Dj' âreu co vlou dire ene sacwè di sbarant : Kî çk' a tiré so l' avion da Habiarimana, â moes d' avri 1994, et k' c' est ça k' a escoursi li peupe-sipata. Mi, dji sai Bén cwè et come, mins dji nel dirè nén. Dj' âreu dandjî d' on cayé etir po rasplitchî les preuves et citer les temoens. Mins est çk' i vicnut co, seulmint ? Fâreut cachî, rnaxhî, grevissî dins mes papîs. Fâreut ki dji m' vâye espliker el Tanzaneye, divant les noerès cotes d' Aroucha, wice k' i djudjèt les spateus. »

Li live si vind co amon l' eplaidéu [éditeur] Weyrich â Tchesteau [Neufchâteau], ou al Rantoele.

Lucyin Mahin, li 19 di nôvimbe 2015

Spôrts : Les tchafiaedjes do Ptit Louwis (37)

El cope Daivisse di tenisse

El sâjhon d' fotbale est asteure arivêye a mitan del competicion normale. Mins Ptit Louwis pinse a èn ôte espôrt.

Dj' a plou atchter on tiket po-z edaler a Gand ! Dji sai k' c' est mon les Flaminds, mins po les spôrts, dji n' erwaite nén a çoula !

Li prumî côp

Ptit Louwis vleut viker onk des pus grands momints di l' istwere do tenisse bedje. Por lu, divant l' pârteye di Gand, gn aveut ki Kim eyet Justine k' avént arivé si hô. No ptit payis el finåle d' el cope Daivisse ! C' est tot bounmint extraordinaire !

Cwand il ont rescontré l' Årdjintene, nos djouweus estént presses. Et come daler cweri les Schartzman et Delbonis, i l' faleut tolminme fé.

Ene téle finåle, c' est l' tchance di leu veye. Ca n' ervénrè sins dote djamây pus.

Bate Murray

El Beljike sol toet do monde ! Il î fât croere ! Bén seur, i gn a Andy Murray ki vént djusse di sôrti d' ès Masters. Ès fré èn voet nén voltî el tere batowe et nos djouwans e l' mâjhon ! C' est l' vrai k' on Murray pout wangnî l' cope a lu tot seu. L' Inglutere n' est nén pus foite ki l' Ostraleyê ou co bén l' France, sâf k' ele a on tot fel djouweu dins ses rangs.

Il est sovint dins l' ombe da Federer ou Djocovitch, mins i

pout esse foirt à foirt avou yeusses dissu les courts. L' ome est e fôme po l' momint. Ès fwebe pont sereut, a côp seur, ès deujhinme bale k' eva trop doûçmint. I fât prinde el côp-droet el pus rade possible. Mins l' finåle d' ene cope pout rafaïrci l' morâ d' on djouweu.

Po wangnî, gn a k' a...

A-z è croere les espéciâlisses, on pôreut rmete ene pârteye di tenisse a ene cousse di Formule onk. I fât prinde on bon dipårt, esse d' on bon livea so ene longue hapêye eyet sawè prinde des risses po poussi l' ôte a ndè prinde et fé ene fâte !

Bon ! d' acoird, mins nos djouweus ont brâmint d' talint eto. Eyet e dvizant di talint, paretreut ki c' n' est k' on cwårt del reyussite. Çou k' i fât aprume, c' est del tiesse et du fizike !

- *Djusse, pask' on djonne ki comince dins n' impôte ké spôrt, ene miete come dins l' veye dayeurs, i doet awè del diciplene et del volté po-z ariver a ene sacwè !*

Est çki vos savoz ki les Bedjes ont-st edvinté el mini-tenisse,

ki sieve a bouter l' tecnike des djonnes. Ca n' egzisteut nén gn a pus d' vint cénk ans eyet asteure, on voet çoula dins l' monde etir.

À reyon des sovances, Djustene Henin a wangnî ene finåle di Fed Cup mon les femes e 2001 conte el Rûsseye et nd a pierdou ene conte l' Itåleye e 2006 a Tchålerwè.

Li grand djoû

Il esteut la l' grand djoû. Eyet Ptit Louwis eto !

L' ekipe d' Inglutere a-st arivé al dierinne broke el Beldjike. Il

ont vnou a boird d' ene avion privêye. Fât dire eto k' avou les possibles atintats, on n' ès sinteut nén trop e sâvrité.

Li match aveut bén mâ comincî cwand Goffin steut moenné di deus setes a rén. Mins il a fini pa wangnî l' pârteye.

El tournant del coupe, c' esteut l' dobe. Mins roci, les frés Murray ont co wangnî. Faleut câzumint on mirâke po ki Goffin bate Andy... mirâke ki n' a nén arivé. Andy Murray, eu... l' Inglutere a yeu l' cope !

Jean Goffart li 29 di nôvimbe 2015

Tourisse el Walonreye

Inte Waime et Les Meslés

Li comene walon-câzante di Waime a ça d' bea : elle a ene schiroûle di teritwere, 10 a 20 metes lådje, k' essere li viyaedje almand des Meslés (Mützenich). Rapoirtaedje.

Nosse guide sitate l' oto dilé on bea ravel.

Mins å lon, on-z ôt peterâder. Sereut ç' ene novele atake terorisse ?

Dimandeu (Dm.) : Cwè çk' on-z ôt la, ô, Manfred ? Li tonwere ?

Manfred Lejoly (M.L.) : Ni l' tonwere ni l' tonire. On-z ôt les mitrayetes do camp d' Elzenbôr.

On ravel emey l' Almagne

Dm. : Et dvant nozôtes, c' est ene gâre ?

M.L. : C' est nén ene gâre. C' est djusse ene houbete po les cis ki sont-st a velo sol ravel.

Dm. : Cwè est ç', si no ?

M.L. : E-n almand, c' est *Reichenstein*, mins e walon, c' est Richtinne, k' on prononce « Richténe ».

Dm. : On ravel ? Mins on est e l' Almagne, cial ?

M.L. : On ravel fwait so l' ancyinne lene di tchmin d' fier ki va d' Troes-Viedjes e l' Grande Dutcheye viè *Aisse* (Åxhe, *Aix-la-Chapelle*). I mousse foû del Beldjike a Kuchelchinne. I mousse calfeye el Beldjike a Râren, å Nôr di Neyâw. Li traité d' Versaye a decidé k' el traecé

del lene dimoréve bedje. C' est ene eclåve bedje e l' Almagne.

Dm. : Et les gâres eto sont bedjes ?

M.L. : Åy ! Tot çou k' esteut prôpiété do tchmin d' fier. Ezès gâres, c' est on pô pus lådje. Ôtmint, so les voyes, ça a ene vintinne di metes.

Dm. : Et minme li gâre di Mondjoye [*Montjoie, Monschau*] ?

M.L. : Oyi ! Li gâre di Mondjoye est sol comene di Waime !

Dm. : Et Conse et L' Reutxhene ?

M.L. : Conse [*Konzen*], Lamoroupe et L' Reutxhene [*Roetgen*], c' est des gâres ki dissociyèt des viyaedjes almands mins ki sont sol Beldjike.

Li pire do Diåle

Dirî l' houbete k' on-z a dit, on ptit rweise tiene nos amoenne al « Pire do Diåle ».

Laddé, prumire saizene : gn a nou diåle come a Croupet. Mins ene grote di Notru-Dame di Loude ey ene abominåbe [*gigantesque*] croes sol dizeu des pires.

Tantea ki, e-n almand li Pire do

Diåle si lome « *Kreuz im Fenn* » (Croes e l' Fagne)

M.L. : Li lomaedje « Pire do Diåle », c' est åjhey a comprinde. Cwand les djins d' pus toit [*pus twèt, plus tôt, autrefois*] voeyént ene sacwè come çoula, i lzî faleut on floriconte po

l' espliker. Vloz vs oyî cisse ledjinde la avou Sint Rmåke ?

Li Diåle n' inme nén les egljhes, ça c' est bén cnoxhou. Et vola pâr sint Rmåke k' endè bastixh deus, deus gros moustîs, onk a Ståvleu et onk a Måmdey. Ça fwait k' li Diåle decide di les distiture.

Dm. : Djalot, dabôrd ?

M.L. : Po fé do toirt a l' Egljhe. Et l' Diåle si tchedje ene rotche, ene sacwè d' abominåbe, et vo l' la evoye viè Ståvleu. Et avå les voyes, i rescontere sint Rmåke. Mins sint Rmåke, c' esteut on malén. C' esteut minme on toursiveus. Il esteut moussi come on vî payizan. I poirtéve on saetch so ses spales. Et i rescontere li Diåle.

- Schoûtez, bråve ome, dit-st i l' Diåle, est ç' co lon disca Ståvleu ?

- Bén loukîz, dit-st i sint Rmåke, tot vudant s' saetch - et l' saetch esteut rimpli d' vîs solés tot dschirés. Loukîz, dit-st i, dj' as-t alouwé tos ces solés la dispu k' dj' a cwité Ståvleu a pî.

Li Diåle endè pleut pus. I s' cârcula : c' est trop lon, et l' pire ki dj' poite est trop pezante. D' araedjsté, i fota l' rotchî al tere, ki spiya a troes bokets. I n a ci k' on voet dvant nozôtes. N aveut-st ene ôte do costé d' Tchôde, et on troejhinme e payis d' Sâm.

Fât pinser ki les djins did pus toit si sbarént di vey des rotches insi. Et tuzer ki c' esteut l' ouve do Diåle. Kimint est ç' possibe ki ça åye sipité di do costé di Ståvleu disca vola ? C' est k' li Diåle aveut-st ene demonêye foice !

escursion adjinçnêye pa Manfred Lidjouli, li 27 d' octôbe 2015

Li Rantoele às Belès Letes

Limero 31 (rawete al Rantoele I° 76 di l' 2015-2016)

Les ouves di Belès Letes ki n' fwaiynut nén potchî les wårdiveus foû d' leus clicotes, c' est k' c' est del literateure k' il a ddja beacôp ploû dsu (Amin Zawi)

Li mâtourné (III)

Dji n' sai nén kî çki m' a-st atourné po m' fé divni on djiyadisse. Dandjreus les soçons del kiminâlté d' Vervî ki fjhént si amitieuzmint âtoû d' mi. C' est l' prumî côp, dispu l' moirt di tote mi famille dins l' mâlfeu d' nosse mājhon, ki dj' sinteu del vraiye amistâvté. I m' ont-st evoyî etrinner å Yemen. Et asteure, ridjonde li front e l' Sireye.

Mi mambor islamisse m' aveut dné on limero d' telefone a houkî a Antakiya po trover on passeu d' frontire. Dji m' diveu prezinter insi : « dji so Tchârlî ». I paret ki c' esteut l' frâze k' on ramtêve li pus so les fyis telefonikes pattavå l' Daegne. Les awaiteus éndjolikes de siervices sicrets amerikins ni s' endè sârént dmesfiyî.

L' ome ki dj' aveu yeu å telefone, djel rescontra dins on ptit staminea (sins bire ni gote). Prinde on taessé café trouk, pu aler atchter ene grosse sipesse brune djelaba, et on blanc turban, po s' diguijhî a payizan do cotoû.

« Ass dedja monté on moulet ? » « Nonna, bén seur. » Å Yemen, inte les teréns d' etrinmint (ene novele plaeece tos les djoûs) et les viyaedjes la k' on lodjive - kissemeés amon diferinnès djins, po n' nén awè des bombes des drônes sol cazake, tertos eshonne - on voyaedjive avou des grossès djipes cwate-cwate. Mi, pus sovint dins l' camionete-coujhene, ene grosse Toyota avou ene mitrayeuse dizeu l' cabene.

« I t' fâre don tni azès coxhes, po waitî di n' nén vni djus, ca on va griper des pazeas so des roeds tienes. Po ridschinde so l' ôte pindant, i t' fâre clintchî e-n erî po n' nén voler so t' panse. »

I n' a nén dit « sâf vosse respet » come mononke Djanmâr mi djheut todi d' dire, cwand dji dveu lâchî des mähonteus mots come « panse » ou « gueuye » ou « pixhî » ou « tchire ». Bawaite ! c' est k' on nel dit nén e lingaedje trouk d' avår la.

Li djonne di bâde - esteut ç' ene moule ou on moulet ? - n' esteut nén foû k' por mi. Ezès deus bassas ki pindént so les costés, gn aveut totès sôres di martchandeyes ki

m' passeu-martchand aléve vinde el Sireye. Après cwatre ans d' guere civile, i n' ont pus mirabiliâ ezès botikes, mes omes.

On côp avnou a Salqine, li prumî gros viyaedje siryin après l' frontire - sins nou dwanî -, dji waitive a coirnete, cwand il a distcherdjî l' tchentêye. N aveut des boesses di pexhon, do boure di coxhe, des saetchots d' poude po fé del limonåde tchimike, do riz, del farene, et minme kékès boesses di cartoxhes po les fiziks di guere. Pu les bidons d' mazoute, ca totes les stâcions sont dins l' payis des « lweyâlisses ».

Mi ome n' esteut nén sclintchire po hâyner tote si fråde divant mes ouys. Fât dire ki cial, i gn a nou djindâre, nole police. Ni militaire, ni diâle di rén. Les omes da Bachar, il î vnént djusse avou des elicopteres, et c' esteut po fé aploure sol dos des djins des baris d' poure k' esplozént tot djondant tere, tot kistramant on moncea d' fiermints d' totes les cognes. A môde des robots da Hitler cwand i toumént so Lidje, sapinse a Nonke Djanmâr.

Dintins, gn aveut des prodûts tchimikes avou, ki vos rayixhént l' vizaedje et tot l' coir. Mins dispu la deus ans, po-z espaitchî èn abrocaedje des Amerikins, les « lweyâlisses » ont dvou mete ahote a ces tchinistreyes - et tchimistreyes - la.

Cwand m' passeu m' a cwité, dj' a stî ascoyî pa èn ome di m' kipagneye, et-z aler rdjonde mi batayon, dins l' campagne dilé on bork k' i lomént Maarate. Divins l' begnon d' ene bele camionete, ene Souzouki, ci côp cial, mins todi avou ene mitrayeuse sol divant.

Al fén d' on court voyaedje di nute - ki dj' a doirmou el mitan do tins, tant k' dj' esteu scran -, on-z avna dins ene cinse abandnêye.

On lodjive dins l' poytreye - ene grande poytreye come mon les Flaminds.

Après l' priyire di l' âmatén, às aireurs do djoû, on-z aléve a l' etrinmint. Foirt diferin do Yemen, la k' t' esteus troes cwârts do tins e plin solea, ki t' broûléve li cabu. Cial, todi à rcoe dins les olivîs, pol djimlastike, pu les egzercices di tiraedje et d' atacaedje. A onze eures et dmey, on fjhéut toubak - sins toubak, ca l' foumaedje, minme d' ene fayêye cigarete, esteut disfindou - et dmorer pa trocletes di troes cwate-z omes. C' est la k' on djheut s' priyire di nonne.

A schipe aveut on dit « salamalek » tot tournant s' tiesse a droete pu a hintche - c' est çoula l' coron del priyire - k' on rçuveut si marinde l'âvâ. Ene tailêye di verdeures - raecenes, poevrons, cromptes, naveas - avou on ptit boket d' tchâ d' polet à mitan. Des côps k' i gn a, avou on ptit potiket di pâsse di belindjeles (âberdjenes). Et deus ronds pwins par djin, k' on trimpéve dins l' sâce a l' ôle d' olive. Magnî al mwin, come di djusse. Todi pus ragostant k' à Yemen, la k' on n' aveut k' on rondea di souwêye tchâ d' gade ou d' chamo, avou ene djatlêye di riz à curi. Et dji n' sai nén si dj' elzî fristouyive çoula a môde di djin. I n' ont todi m'ây rouscayî, c' est ddja ça.

Esse sipani d' cigarete, ça n' m' aléve dedja k' a mitan. Mins çou ki m' mankéve li pus, don, mi, c' esteut l' tchoco so mes tâtes po ddjuner et po soper. Dj' âreu bén rvindou mes deus calachnicofs po nd aveur kékes bocâs.

Mins al guere, fât fé come al guere, dit-st on. Copurade k' asteure, dj' esteu dins ene « batante unité », et pu on biesse cwistot.

Après solea djus, inte li priyire di l' anuti et l' soper, on dmoréve e l' moskêye, et schoûter les pretchmints di l' âmonî do batayon.

Les prumirès samwinnes, c' esteut èn ome do pays d' Idlepe. Bon k' i cnoxheut pâr li francès, i nos catruciméve mitan arabe mitan parizyin. Gn aveut dins nosse binde des Francès, on Swisse, deus Kebecwès, sacwants Tunizyins, des Malyins et des lwveryins, tertos comprindant bén l' lingaedje di Brussele. I n' esteut nén contrâve, mi ome. I nos splikéve k' i faleut esse l'âdje, dins les rlidjons, minme l' acceptance des Djwifs. Mawoumet l'uminme - li p'aye sor lu - aveut-st on vijhén djwif a Medîne ki vneut hiner ses mannestés tos les djoûs al nute divant l' mâjhon do

profete. Ci-cial n' a m'ây yeu d' brete avou lu po ça. Mins on bea djoû à matén, la k' i gn aveut nole m'âssisté sol divant d' l' ouxh. Mawoumet si sbare, et aler toker à vijhén po vey s' i n' esteut nén malâde.

Nosse guere, end aléve-t i co nosse « curé », c' est ene guere djusse, paski Bachar si pa - Hafid el Assad - aveut macsâdé, m'âjhon pa m'âjhon, dijh a vint meye frés muzulmans a Homesse e 1986. S' end apicive onk k' esteut disconte di lu, i l' dischindeut froedmint dins ene di ses gayoles, sovint après l' awè bôriaté sins ratna. Nén contin d' çoula, il aléve eto ramasser ses frés et sours, feme et efants et vîs parints, minme s' i n' avént rén a vey avou les idêyes politikés do codâné. Insi, n' âreut pus nouk po vni rvindjî l' prijhî, pinséve-t i.

Mins après sacwants moes, on n' l' a pus veyou, nost âmonî. Il âreut stî evoyî a Alepe. E s' plaee, on a veyou ariver on grand bârbou ki pirlodjive e boerlant. I câzéve do peur arabe del Gofe, mi djha-t i m' soçon tunizyin. Avou mes deus troes sakés mots d' arabe marokin, et mi arabe classike d' etrinmint à Yemen, dji n' î etindeut gote di rén dins ses oremusses, à grand epatlé. Mins mi cousse mi respplikéve après. C' esteut tofer des pâters di pourcea so les djwifs, les crustins, les chiyites, et disk' às ôtes coxhes di sunites ki n' dansént nén come si muzike djouwéve. Il âreut voltî fwait des camicâzes avou tchaeke di nozôtes, et nos revoyî à pus abeye si fé potchî dins nos ancyinnès patreyes.

Ci n' est k' après ki dj' a-st aprins ki c' esteut pa cisse voye la ki les Dayech sayént d' amoussî l' Ârmêye Siryinne Libe. L' ASL ki dji m' bateu droci por zels, et k' dji n' è saveu ddja rén.

I va co bén ki nosse leutenant, lu, çou k' il aveut e s' tiesse, c' esteut di rprinde Alepe e-n etir. Et c' est la k' dj' aléve awè mi batijhaedje do feu.

Divant d' nos evoyî bate, dj' avans yeu droet droet a on brifigne dins les regues. Li leutenant nos rapoula dins on grand bâr (hangâr) avou co ene moye di boteas di strin. Portant, li cinse alintoû aveut l' air abandnéve dispu ddja ene tchoke.

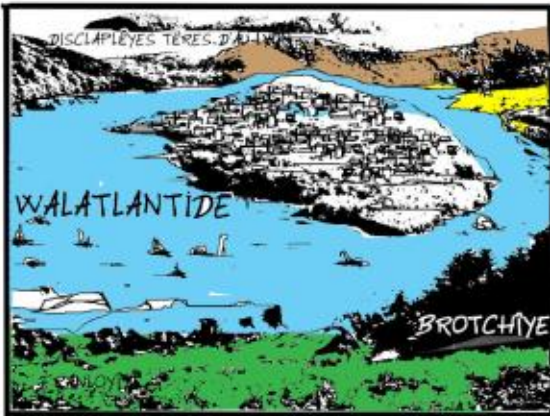
Li sâme di l' atake esteut di neutrâlijhî on caenon longue poirtêye des lweyâlisses ki nos raiwive tenawete d' ene plouve d' oûs d' Pâke ki nos ârément bén fwait sins. Tot distrujhant ci posse innmi la, on droevut

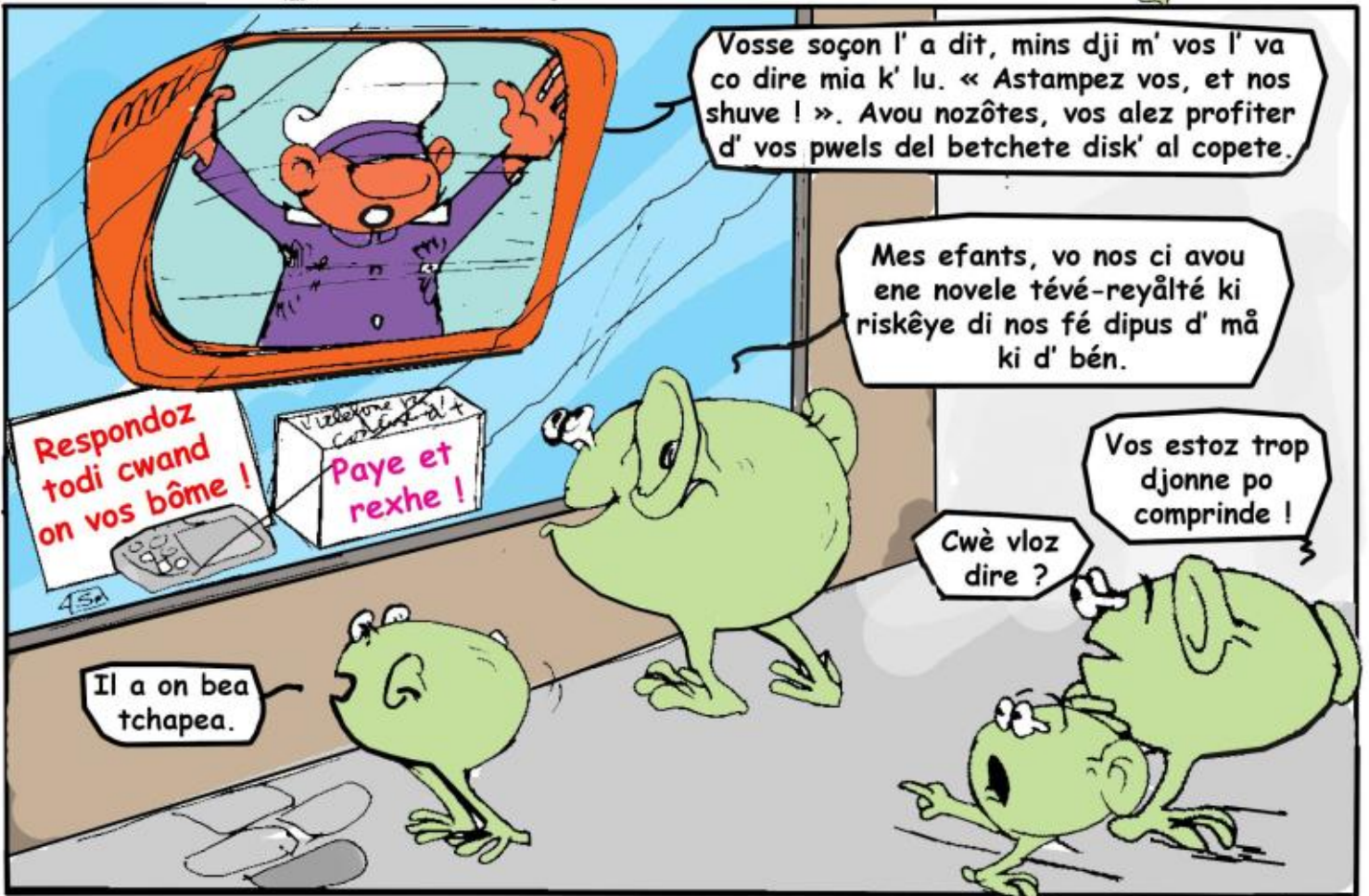

Li vraiye istwere del Walatlande

Dins les cints d' eschayes, on nd a trové ene ki dene ene vuwe d' à hô del Walatlantide. (Çoula nos lait pinsen k' il avént ddja des machines a voler.) On î a scrît eto l' no des sacwants pays metous di ttâtoû del basse ki l' esseréve. On pout adviner ki l' aessi del Daegne a candjî dispu don. Li Nôr n' esteut nén e l' minme plaeece k' âdjourdu. Ça fwait k' li Levant esteut eto tourné d' èn ôte costé. Les pays di ttâtoû sont lomés les « disclapêyès teres d' à lon » - a moens k' ça n' sereut « do Liyon ». End a deus : elBrotcheye et l' Franloyeye. On a co Bén des sovances po dire d' ewou k' Pokete et Petinâchet vinént. On s' pout co dmander eto si les grossès biesses estént co la cwand l' pire a stî schavêye. Doubén k' c' esteut fok ene rimembrance d' on tins dedja lon erî, k' on nd oyeut djustice djâzer, al shijhe, e coulot do feu.

C' est a croere ki, so nosse Daegne, tot toûne sot. Tot çki s' a passé on djoû si va rpasser pus târd, après des meyes et des meyes d' ans. Les civilizâcions skepeynut, monter al copete del schåle, pu don discrexhe, et ridischinde disk' å prumî sploton. Et leyî l' plaeece a des ôtes ki vont sayî d' fé mî. Mins rtchaire so les minmès biestreyes. Taper tos les meubes des vîs pal finiesse, et candjî pârmin les rôles. Mins, bénrade, sins waire di manke, ritoumer dins les minmès mannestés avou des mesbridjaedjes et des touwaedjes. Çou ki s' fijheut-st al mwin si va fé avou des noveas clicoteas ki vont divni des machines. Ces noveas agayons la vont prinde totes les plaeces et fé les pus mâlâjheyès bouyes. Po fé roter ces éndjins la, di l' enerdjeye ki dvént todi pus tchire. Mins c' est les mandayes di bouteus ki sofrixhnut l' pus. I lzeu fât ratinde ki les âbes ricrexhnuxhe po-z awè d' cwè s' restchâfer ene miete. Mins l' ivier kimince a durer mo pus lontins. I fwait todi pus froed. Les nives s' amoncelnut dvant l' ouxh, et les djins s' recouloter dins des trôs d' rotche. I s' racontnut des fâves po passer leu tins. Des istweres di ratatayons k' ârént trevâtchî li stoelf po-z ariver droci. S' î nourî avou des droles di biesses ki viként ciddé et k' estént si bounes a leu stoumak. Des crakes ? Mins voeyans l' shûte di çk' on a trové.

Adon, i s' a-st enondé ene bate di rclames. Les meurs ont stî rcoviets pa des metes et des rametes cwârés d' afitches. I shonne ki c' esteut purade do scrijhaedje, et nén des rarindjeyès imådjes come on-z a veyou des rassiekes pus târd. On n' a waire ritrové d' egzimpes di ces tecses la. I shonne portant ki, so beacôp des afitches, c' esteut des « c' est mi l' meyeu », « vos alez wårder tot por vos » eyet des « nos alans wangnî ».

Vola çki les va fé vni tertos avou nozôtes.

Nos alans fé brâmint mî k' ça. Vos alez awè l' plaeece ki vos meritez et les mousmints ki vont avou.

Vos avoz vnu å monde po esse on moenneu d' djins. Vos av totes les cwâlités po.

D' après les schayes, les sincieus si polnut fé ene idêye di çou ki s' a passé ; brouxhirmint, todi. Mins pacô, i n' oiznut nèn trop diner d' esplikêyes. Pask' adon, i nos dvrént seriner : « Tot conté tot rabatou, on a bea fé, tot ricmince parey. » A croere ki l' istwere des omes a stî emantcheye dins ene éndjole k' i fât rmonter tchaeke côp po k' ele rifwaiye on toû. Mins come li mecanike va erunixhant, ele toûne todi pus di cresse, et s' aler pokî âs arokes metowes di sclimboigne totâtoû di s' ronde. Les emantcheus del djéndjole saynut di dmorer a houte des bucaedjes, mins kécfeye... C' est drole come, dedja di ç' tins la, on s' poleut leyî andoûler pa des prometeus d' bons djoûs. Taiss ki Petinâtchet et Pokete ont torade rashonné âtoû d' zels ene nindje di mâcontins, mwais après tot et après rén. Leus pwels ont crexhou. Tchaeke di zels boerléve di ses pus foirts. Et pesteler tofer avâ les voyes avou leus noerès botes. Ça a fwait come ene wache k' a shonné neyî tote li Walatlantide. Et fé sogne a tertos dins l' vijhnâve !

Come cwè, dedja di ces trevéns la, on shuveut âjheymint les mâlès avizances. Les midonès idêyes do pârtixhaedje des béns, vinowes avou les prumîs Walantidîs, ont stî rade eterêyes pa cisse pougneye la di fels mâcontins. D' on mwinre porcintaedje del djin, â cmince, leu nombe a houzé come ene sope â laecea.

l' voye d' Apep ki sereut afrankeye po nozôtes evoyî des camionêyes di sôdârs et d' amonucions a nos frés ki tnént ene grande pâr des forbots del veye.

On s' diveut ratropler a Maarate, on gros bork metou a sacwants côps d' fizik - à prumî sinse po nozôtes - do posse avancî des Bachârisses. Po n' si nén fé rmarker, on s' î rindreut plic-plok, tchaeke cinkinne d' omes dins des otos banâvlijheyas. On lodjreut tchaeke troplete amon ene famille did la. Aler coûtchî a 8 eures, sins ddja fé l' priyire di l' alnute. Ratroplaedje a 3 eures à matén so voyete ki moenne al bâze des lweyâlisses. Atake às aireurs do djoû.

Sorlon nosse mwaisse sôdâr, nos sereut aspoyîs pa des omes di Nosra, k' atacrént d' l' ôte des costés, ou fé shonnance, todi. Asteme di n' nén fé feu sor zels.

I nos a berdelé totès sôres di racsegnes po-z accertiner leu pôzucion. Dji n' î a etindou kendal. Paski pocwè ? À cminçmint do brifigne, il aveut djâzé e çou k' on lome li « franrabe » ; dj' ô Bén : mitan francès, mitan arabe. On spitch po nozôtes, les piyotes etrindjirs. Adon-pwis, il aveut porshuvou e-n arabe siryin, po k' les djins do payis - nos sordjants - comprindénxhe mî les ca et les ma. Et kécfeye po lzî spliker des sacwès k' on n' pleut nén comprinde, come : « metoz les etrindjirs e prumire lene, et vozôtes dimorer e des pus coeyès plaeces. » Mins dji di ça et dji n' di rén.

Come dit, come fwait.

A troes eures di l' après-nonne, nosse tchedje di combatants esteut ddja amon s' mwaisse lodjeu. On s' disroedixha ene miete - ene pitite dimeye eure di djimlastike come e l' etrinmînt - pu fé nosse priyire di l' après-nonne. Bén dmander à Bon Diu di beni noste espedicion do leddimwin, et d' nos fé wangnî. Gn a nén k' les omes do Kaizer k' ont droet à « *Gott mit uns* ».

Adon-pwis, nosse mwaisse lodjeu nos fjha ashire e s' bele plaèce, so des doûciveus divans, et nos apoirter ene crâsse eurêye, ki s' feme nos atâvla coirzenoxh. Ça shonnéve drole às ôtes Siryins ca, di leu costé, les comeres ni s' mosternut mây divant les omes. Mins i n' ont yeu wåde di rlever l' cayet divant l' mwaisse del mâjhon, ca il ont tertos magnî come des râyeus. C' esteut do polet às agnons, avou des bokets d' pâsse di pwin sins lewin, et des lintiles. Tot ça assâjhne às spêces d' avâr la. Fidodju. ! - dji di ça a môde d' avâ nozôtes divinlins, ca

dins m' novele rilidjon, li Bon Diu n' a pont d' fi. Djezuss Maria ! - ça, djel pou dire, ca les djins cial croeyèt tertos a Djezus d' Nazarete, li fi da Mareye. Bref a dire, ci plat la, dji m' è rassapene co asteure cwand dj' î rpinse.

Il ont dit l' no do plat e lingaedje d' avâr la - l' arameyin ou dji n' ti sai cwè - mins dji n' l' a nén ritnou.

Li boss nos a mostré nosse tchambe, à prumî plantchî del grande mâjhon avou ene schayeye à mitan. Et nozôtes s' î aler stinde tot ratindant l' anuti.

C' est la k' dj' a veyou ene sacwè d' drole. Dins les palonaedjes [*colombages*] di nosse tchambe - c' esteut co des meurs di payrou [*torchis*] avou des sômîs d' bwès d' palmî, m' a-t on dit. Li paroe di nosse tchambe riwaitive so Nonne, ca l' solea del vesprêye dinéve di droete so ene pitite potale a môde di fniesse. Et les palons estént arindjîs po dessiner ene grande croes ki rsôrtixheut clairmint foû do fessaedje.

Curieus come on djonne d' agaesse, dji ridschinda el coû dvintrinne - li schayeye ki dji djheu enawaire -, et taper ene divize avou nosse riçujheu. I m' end aprinda ene boune !

Vaici, tertos esteut crustin, enawaire. Et les tcherpetîs, dispu ossu vî ki l' tins, emantchént todi ene croes dins l' paroe ki waitive Djeruzalem.

Cwand les Dayech ont prins l' veye la ddja deus ans, il ont cmincî pa fé prijhîs li curé et troes macherseurs ki fjhént scole às efants. Et ls evoyî a Raqaa, leu mwaisse veye. « Pôves mivés !, dit-st i co l' raconteu. Dins les bombârdumints francès del samwinne passêye, il î ont leyî les hozetes. Ene bombe toumêye tot droet so leu prijhon. »

(a shuve)

Lucyin Mahin,
novele kiminceye
e 2014, pol
ramexhnêye
« *Tchicago-el-
Walonreye* », nén
co houte (li ci ki
va doûçmint va
lontins).

Tchansons

Vola les tecses di deus novelès tchansons e walon. Po l' Urovuzion walone ki vént ? Dijhans toti kécfeye !

À café do tribunal

1. Miyårdidju, ti, ké scandale
Avou l' café do Tribunal !
On n' î va pus po boere on côp
Mins po l' saetchî, ç' n' est nén pus mâ !
Todi est i k' totes les comeres
Do Couvinwès ey environs
S' ont metou eshonne so l' pî d' guere
Et vlèt serer l' novea bocson.
2. Nos n' oizrans pus daler a l' posse
Di peu di s' fé vey pas nosse grosse.
Po daler fé rgonfler s' velo
Fâre s' catchî padzo s' paltot.
Et dji n' ti câzrè nén des messes
Nosse Polonès va co fé l' tiesse !
Eyet a cresse, Diu, ké dalaedje !
I gn âre des eboteyaedjes.
3. Dispu k' el Dodo-el-Sâmeure
Est arivé didins nos meurs;
Dispu k' Brûli, c' est Lass Veguasse,
Tos les bârbeas muchnut dins l' nasse.
El Boutuboure, nost imprimeu,
Batit èn otel po fiyteus.
El cinse Walkens, ça, c' est fatal,
Dvénrè l' Eross-cinte *comunal*
4. Et tot va mâ, et on s' traecasse;
« Les Couvinwès sont bons po l' casse »
Dji so binâjhe tolminme do vey
Ki tot douçmint, l' Payis s' ravèye
« Ey a Couvén gn a rén ki va ! »
N' fouxhoz nén d' acoird avou ça !
Tel voes bén, don, m' pitit colåd,
K' i gn a ene sacwè ki va co !

*Câzaedje et muzike : Vincent Delire; schoûtâve
so videyo a l' adresse :
<https://www.youtube.com/watch?v=15nw0e7R0bg>*

Prometeus d' bons djoûs

(conseys às politicresses & politikîs et às
cis et cenes k' el vôrènt divni)

Resploe :

- Riwaite a t' grande linwe, mi ptit poyon,
Et s' louke Bén a ti, èm vî scorion ;
Riguigne a t' grande gueuye, ti, vî coyon,
Et rastrin t' badjave, mi blanc moxhon ;
Rissere ti babeye, èm vî capon,
Si ti n' vous nén rade boere el bouyon.
1. I n' est pus d' kession, saiss, pol djoû
d' ouy
Di fé l' prometeu d' bons djoûs a l' ouy.
Cwand t' as dit âmen, i fât k' tel sâyes;
Ç' n' est nén l' oû k' est co e cou del poye.
 2. « *Multicultural* » la, t' es dins l' bon ;
I sont blancs ou noers, tos les Walons.
Ti n' as nén l' droet d' esse conte les
lapneuses.
Les gais et les transes sont come nos,
voess !
 3. Ti n' pous nén taper so les bagants ;
Ti n' does nén cdjâzer les emigrants.
I n' fât nén bodjî à minimecse ;
Fât recwârler les CPAS.

4. I dvèt rbaxhî les contribucions
Et wârder les bonmartchîs avions.
On a Bén l' droet d' aler a Haway
Et nén s' pormoenner padrí les hâyes.
5. Sol prumire tchinne di l' RTBF,
I gn a pont d' walon ; la, fât k' t' è blefes.
Nén pus a Nameur k' ezès provinces,
Siervi nosse walon, n' a nouk k' î pinse.

*Luyin Mahin, li 20 d' octôbe 2015, so ene
comande da Bruno Picârd.*

Fâves do vî vî tins

Li mâssotea d' Bâclin

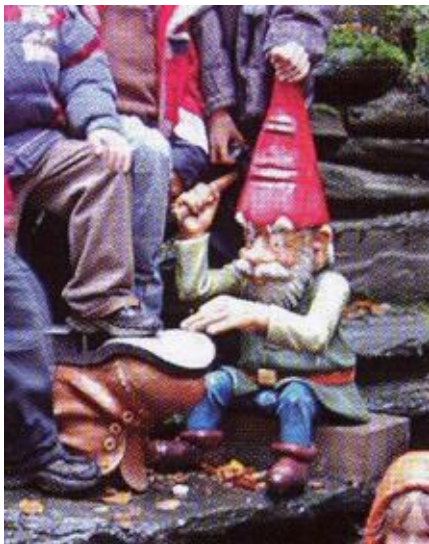
Les nûtons sont Bén cnoxhous el Walonreye. Les soteas [sotès] eto, so tot l' payis d' Lidje, todi. Ci sereut leus prôpes cuzéns, dit-st on. Et les mâssoteas [mâssotès], zels ?

Djondant do vijaedje di Bâclin (rebanêye comene di Gouvi), on pout – eco à djoû d' ouy – vey on trô dvins l' rotche.

I n a Bén lontins, cisse grote meteut a houte des ptits omes lomés « mâssoteas »¹.

Leu mestî esteut di rfé les solés des djins do vijaedje, conte di cwè i dmandent ene pitite dringuele. Some tote, c' esteut des ptits coibjhîs (cwèpîs).

Li mâssotea amoureux

Si ptits estént i, ces mâssoteas n' avént nén moens d' sintimints k' les ôtes valets po les nozêyès crapâdes d' avå cial.

On djoû, ene bâshele di Bâclin ki moennêve les vatches el waide alouma ene blawete e cour d' onk di ces « omes ». Li mâssotea l' sujha disk' addé ses parints et prinda l' abitude di s' î rinde câzu totes les shijhes.

Il aveut clairmint el tiesse del prinde come feme. Mins l' famille del djonne feye ni l' oyeut nén di ciste oraye. I n' esteut nén Diu possible d' acoyî come bea-fi on si ptit ome.

Kimint s' endè fé cwite ?

Po s' endè fé cwite, di ci

pretendant mâvnou, il avént apontyî, on pô dvant s' vizite, des schâfes (chêfes) d' ouû [coquilles d'oeufs] rimpleyes di totes sôres d' amagnîs k' il avént metou a cure.

Cwand l' mâssotea ariva e leu mâjhon, cisse tote pitite batreye di coujhene, i s' endè mâvla brâmint, lu ki tuzêve a on banket d' fiesse.

Li diâle e coir, i lzî djha : « Dji voe Bén ki mes vizites ni vs ahâyèt nén. Vos n' mi vieroz pus ! Mins on djoû, vos vs sovénroz des paroles ki dj' va prononcî asteure. Vosse forteune a vnou pâte après pâte. Mins vosse rwene vénrè djâbe après djâbe. »

On clapa l' ouxh, et on nel vey a pus mây. Mins so pô d' tins, li mâlureuse famille a stî rabatowe al pus grande mizere.

Philippe Bauduin, après-nonne di Gouvi pol fiesse às lingaedjes walons, 27 di setimbe 2015

<----- On dûhon voeyeut voltî ene bâshele d' amon Tîsse el Coulêye. Mins leye ni l' acontêve nén.

On lyi esplica kimint s' endè fé cwite

A ! Ti magnes et ti tchîs

Di pâte a pâte ont vnou tes bènes; di djâbe a djâbe, il endè riront.

Et ç' fout l' veur. Zels k' avént on tîce do vijaedje divénront foirt pôves.

Dandjreus on spotchaedje di « mâl sotea » (mwais nûton). Li long « A », ki n' est nén todi clairmint oyâve dins sacwants coines di l' Ârdene, n' a nén stî rilevé pàs diyalectolo-djisses do sieke passé, Did la, l' intrêye « mâssotê » dins les scrijhaedjes di ç' tins la.

L' adjectif « mâl », omrin di « mâle » (mwaijhe), egzistêye eto dins « mâlfeu » (feu ki distrût), on djivion do motî Toussint (Ôvîfa).

----->

Les dûhons, fén pareys

Dins l' motî Manfred Lejoly (Ôvîfa), gn a cisse binde d' imâdjes cial, dessinêye pa Adrien Van Neuss.

Les dûhons, c' est co des ôtes cuzéns, co pus vîs k' les nûtons, poy ki leu no vént do gayel [gaulois, celtique].

Sicrijheus e walon

Mins Pire, wice les alîz vs cweri ?

Françwès Nyns aveut toumé amoueus des pinsêyes da Pire Få. N' a nén k' lu.

I n a d' çoula ene boune trintinne d' anêyes, avou les tot ptits messaedjes k' il aveut scrît et k' i nos vindeut po ene pîce, Djhan-Dnixh Bousart m' a fwait comprinde ki l' walon, c' est on foirt bea lingaedje et ki, scrire avou s' cour, c' est çoula scrire e walon.

Kéke tins pus târd, cwand dj' ovréve a Mârcinele, les copleus d' Tchâlerwè m' ont fwait cnoxhe Djâke Bietrand et Bob Dechamps, bén seur, mins ossu les spots da De Jardin et les pinsêyes da Pierre Faulx.

Insi, « e deus mots cwate paroles », on s' poleut espliker e nosse bea lingaedje, et d' kéne manire ! Des meyes et des meyes di pitès frâzes ki nos djhèt djoyezmint, djustumint, sins fé des him et ham, çou ki ns estans, çou k' nos valans, çou k' nos dvénrans, etot nos fjhant tuzer bén lon.

Li saedjesse d' on peupe, djans ! I n a bén pus d' powezeye divins tos ces ptits messaedjes la ki dvins les

hopeas di scrijhaedjes ki n' sont tot djusse ki des rames et des rimes.

Ossu tot l' tins k' dj' a-st ovré à comité del Walone a dj' fwait parexhe des pinsêyes da Pire Få dvins les bul-tins.

A tchaeke fôre às lives di Grâce, às espôzucions, minme divins les ârmonaks da Noer Dessén, et dvins lés cénk prûmîs limeros d' « Intrez don », Pire Få apoite, avou si air di rén, del djoye - c' est seur -, mins ossu del syince et do foû bon walon, c' est certin !

Et l' idêye shût s' coûsse pusk' el sâle di « Nosse Lingaedje », a Lidje, i n a des pinsêyes da Pire às meurs et k' les copineus d' Indji, les câvôtîs d' Hu ont bon do lére a tchaeke assimilêye kékès frâzes do scrijheu d' Djumet.

Mins l' pus bea des complimints ki dj' a-st oyous dner às pinsêyes da Pire Få, ç' a stou à Muzé d' Hologne, la k' end aveut des dijhînes, on pô totavå divins les sâles. Etot lzès lijhant avou lu,

Gaston Schoonbroodt (on curé waloneu) mi djha :

« Mins c' est cåzu l' evandjîle, çoula, Françwès ! »

Come di djusse, Gaston ! C' est l' âme et l' cour do payis walon !

I n a pus d' cint-z ans, André Delchef ricmandéve do leyî mori l' walon di s' pus bele moirt : i fjheut trop di toirt à francès ! C' esteut sins conter avou Tâtî l' Perikî k' aléve, kékès anêyes pus târd, diner l' exhowe à Teyâte e walon, et çoula, disk' a l' dierinne libérâcion.

Li pîce Douwârd Rimoûtchamp est plinne di spots.

I n' mi plait nén ki l' walon moure. Dji m' plai trop bén avou lu !

Les pinsêyes da Pierre Faulx et l' dictionnaire des spots da Joseph De Jardin polèt ramoenner brâmint des djins à walon.

Çoucial n' est k' ene saye, ene di pus.

François Nyns, limero a pârît di « Intrez don » (2002), revoyî po rmete el Rantoele

Vicâreye

C' est on scrijheu e walon k' a skepyî à Rou-dlé-Tchâlerwè li 26 d' octôbe 1922 et k' a morou li 24 d' avri 1998.

I pout esse waitî come li pus grand fjheu di spots, di djhêyes et d' kitoirdowès pinsêyes e walon. C' est lu ki va batijhî insi ci sôre di court cotuzaedje la; « pinsêye », c' est brâmint pus plaijhant ki « aforisse ».

Il a cmincî a les scrire, ses pinsêyes, à cminçmint des anêyes 1970.

Sacwants pinsêyes so l' âdje

Li veye, c' est ratinde, et co ratinde, mins cwand on n' ratind pus, c' est tot.

On n' sait nén ; adon-pwis, on sait. Et po fini, on n' sait pus... croxhî des djaeyes avou ses dints.

On dit k' les djonnes, c' est des sâvaedjes. Mins n a des cis cwand il ont-st on volant dvins les mwins, leu djonnesse deure dedja lontins.

Ci n' est nén e s' muroe k' on voet k' on dvént vî ; c' est cwand on rescontere on camaeråde di scole.

Li rossea ki dvént tchenou : di l' ôr ki dvént d' l' ârdjint.

Les vîs ont todi sogne do progrès. Por zels, ene « inovâcion », c' est todroet on « grand bazâr ».

Cwand t' as-st ovré tote ti veye, on t' dene ti pinsion. Adon ti n' as pus k' a fé t' djârdén. Tî prins on rustea et... t' overes.

Linwe-ehâyaedje do walon

Li rfondou, c' est djusse ene ortografeye...

Nén ene langue (li lingaedje c' est l' walon). Li fråze « Le refondu est une langue virtuelle » n' a ni cou ni tiesse.

Dji di çoula, a cåze di sacwants rclamaedjes (e francès) sol Fesbok ki djâzént insi. Mins après, n' aveut-st ene pus sûtéye fråze : « *C'est une normalisation de la langue qui s'abrite derrière un paravent orthographique* ».

Oyi, taiss, pask' i gn a nou lingaedje ki pout sorviker sins on rfondaedje (unifiaedje, estandârdijhaedje, normâlijhaedje).

Come dit cial e hôt, li rfondou walon, c' est djusse ene ortografeye, rén d' pus mins rén d' moens nerén.

Come lingaedje c' est djusse li lingaedje walon. Tot l' lingaedje walon.

Ossu bén les tecses da Lucyin, forrimplis d' noûmots et co ostant d' nouvès idêyes, ki les cis da Louwis ou minme do vî Simonon, si polèt et si polnut (ri)scrire e rfondou.

Di fwait, « Li Copareye » si pout lére e rfondou sol Daegntoele. I n' a portant nén on seu mot la dvins ki pôreut esse lomé « modierneus ». Et cwè dire des « Aiwes di Tongue », k' on pout eto lére e rfondou. On « forveyou lingaedje », trop modiene moitoit, li ci ki les « Aiwes di Tongue » est scrît avou ?

Li rfondou est djusse ene ortografeye.

Çoula estant dit, c' est l' veur

ki des djins k' i gn a, come li Lucyin, Lorint, Djihan, Djôr, et co ds ôtes, eployèt voltî cisse ortografeye la.

Et i s' fwait eto ki ces djins la ni fjhèt nén ki scrire, mins k' i djâzèt eto. Oyi, a n' nén croere; minme avou ls efants, paret...

Et c' est l' veur ki les djins ki voeyèt si voltî on lingaedje, disk' al djâzer avou leus prôpes efants, disk' a s' endè siervi tos les djoûs, et po djâzer di ttafwait... ebén, a foice di s' endè siervi po ttafwait, i lzî arive di mete totes sôres di mots dins leu cåzaedje.

Rén a vey avou l' ortografeye savoz... Dj' a ddja léjhou des tecses da Lucyin e Feller di Transene : c' est ossu plin d' noûmots.

Mins l' est veur eto k' i gn a ossu des djins ki scrijhèt-st e walon, mins nén po tot. Et ki l' eployèt co moens po cåzer, et po co moens d' sudjets.

Minme po djâzer d' linwistike (ou po scrire so ç' sudjet la), i n' eployèt nén l' walon.

C' est l' veur ki ces djins la n' eployèt waire l' ortografeye do rfondou (el pôrént, notez bén; mins c' est come tchaeke i vout; fât respecter les tchuzes di tchaeconk, damaedje k' i n' respectexhe nén les nosses).

Dji croe ki, li fén do fén, c' est

nén ene afwaire d' ortografeye et di scrijhaedje; mins bén (come el dijhèt si bén) ene afwaire di cåzaedje et di lingaedje.

C' est nén les mots come « tchapea » ou « avoenne » ki les disrindjèt. Minme sicrîts a môde di rfondou, elzès pôrént accepter.

Mins « *copiutrèce* », « *dègne-teûle* », « *ranteûle* »; minme sicrîts e feller, ça lzî fwait mâ.

Dji m' dimande minme s' il acceptèt « *radjo* » ou « *tèlévûzion* ».

Et poy i gn a ces oreurs, come « sipondje » ou co « postea ». Co pus oribes, la ki c' est nén vormint des mots po djâzer d' ene sacwè d' noû. Pa côps c' est nén minme ene edvinction (« postea », dji pinséve l' aveur edvinté. Neni vos, li grand Haust l' aveut-st imprimé so papî, « *postê* ». Vos ploz loukî. C' est nén mi k' a-st edvinté. C' est ds ôtes k' avént rovyî.)

Co pus oribes, di dj' paski, minme a zels-minmes, il ont do mâ a fé acroere ki « *èponje* » et « *potô* » c' est vormint do walon. Ki ça sreut pus walon ki « sipondje » ou « postea ».

Vo l' la, l' vrai nuk di l' afwaire.

Pablo Sarachaga, so « Berde-laedjes », li 16 d' octôbe 2015.

Kesses di cibernaivieus : levgo

Dins ene tchanson di Noyé hapêye dins on « Vî Sprâwe » dijh ans vî, sinêye Jacky Lodomez, gn a on passaedje :

Vo-n-ci p' on çantime do tchôd vin à l' kènèle, Des tchandèles du cire, loukoz comme èles sont bêles !

Dès rapés cromptîres d'après lu vraie rucète, Dol tripe ou do lèv'go ?

Mins divant : ene kesse : Cwè vlant-i dire avou li « lèv'go » ?

Djâke Dupuis, li 16 di decimbe 2014

I m' shonne ki li lèv'go, c' est ene sôte di tripe ou bén d' boudin... après Vèrvî ou Mâmâ.

Tiri Dumont

Oyi, ci sereut on spotchî calcaedje di l' almand « *Leberwurst* » (såcisse à foete).

Li fime Zavî Istasse a stî veyou pa ene peclêye di djins

Cwè ndè djhoz ?

Passé dins toplin d' aisses del tuzance (cintes culturels) e moes d' setimbe ey octôbe, li fime n' ava s' franc succès k' avou l' mostraedje a l' RTBF.

Sol primire tchinne li 23 d' setimbe 2015, n ourit ene riwaitance avirêye [audimat] di 45.000 téveloukeus (dj' ô bén, li mitan di « *The Voice* », ene bate po les djonnes apurdisses tchanteus) !

C' est vos kel dit

Xavier Istasse a fwait on fime so l' walon, e francès bén seur, po l' poleur vinde a l' RTBF. Mins... dji n' so minme nén dvins, mî, li retchârnaedje (riyecarnâcion) da Jacques Bertrand. Mins rwaitîz l' cwanlminme, la, tizôtes ! (André Gauditiaubois, *emile do 13 di djun*).

C' esteut målâjhey di fé avou tertos. Pus ki li cineyasse filméve des waloneus, pus k' i s' abéntixheut [devenait conscient] ki l' walon esteut co pratiqué pa ene câkêye di djins, mins tchaêke d' ene manire diferinne. Gn a nén nerén les cis d' Mâmdéy ni del Lovire. C' est l' veur ki les critiques anti-RTBF ki sacwants respondeus avént dit, n' ont nén passé (aprume sol lete toûnrece [circulaire] Flipot ki disfind d' passer des tchansons e walon sol primire tchinne). Cwand on est dins l' comiece, li verité est boune a dire, mins mwints côps, i vât co mia s' taire (tchanté pa Wiyam Dunker, so on câzaedje Gauditiaubois – atrape ça, c' est do lård). Pinsez don : l' RTBF esteut atchteuse do fime. Et minme les ptits oujheas n' coschitèt nén leu ni ! (Lucien Mahin, Li

Rantoele 74, esté 2015.)

Li fime da Istasse mostere çou ki lyi plaît d' mostrer, et n' dit waire çou k' est nosse walon. Rén so l' istwere del langue, si literatureure et totes les cenes et les cis ki fjhèt viker l' walon ådjourdu. Mins i n' roveye nén les cis ki rfondèt l' walon (Bernard Louis, *Cotcorico*, l° 34, 2/2015).

Dj' a veyou passer so Fesse-Bok brâmint des messaedjes di binâjhté, ey eto des criticaedjes, mins todi pa onk k' est dandjeus mwais di n' nén esse dins l' fime. Et

totdi mäsgronî sol plaee leyeye às rfondeus (Vincent Delire).

Li fime est vormint bén fwait ; on voet bén ki c' est l' ouve d' èn ome di mestî (toplin des djins, après l' passaedje al primire tchinne RTBF).

L' Adriyin Decloux djâze vormint bén, po on djonne. On ôt bén k' i n' doet nén cweri après ses mots (Djôzef Mahin).

Dji n' saveu nén ki l' walon aveut stou tant ctapé pa les mwaisses di scole et les parints. Si on vout fé raprinde li walon dins les scoles, c' est clair come di l' aiwe di rotche k' i fât aveur ene seule orto-

grafeye (Djihinne Mahin, li 3 d' octôbe).

Les cis ki kritikèt li rfondaedje do walon, i sont payîs (ou, pol moens, ecoraedjîs pâr) pa les francès-câzants po semer l' margaye inte les Walons. Les Francès ont-st eployî cisse tecnike la tocosté et di tos tins, metans po mete li bisbrouye inte les Marokins et les Aldjeryins. Pu s' vini prezinter grandiveuzmint divant les margayeus avou des « nos estans la po vs fé rexhe foû do broûlî ; vola çou k' i fât fé... » (nén dit : cial, câzer tertos francès) (On djonne Wafrikî, li 2 d' nôvimbe).

On fwait on paralele avou l' burton, mins ci n' est nén l' minme sacwè ki po l' walon (Bernard Louis, *Nameur*, li 3 d' octôbe).

Li pus sûteye des idêyes, c' est d' aveur fwait l' raprotchmint avou l' burton, ki c' est totafwaitmint

l' minme kesmessaedje (Brigitte Mahin, li 23 d' setimbe).

Li fime n' est nén vormint on fime di racsegnes neutre. Nos n' acceptans di cossemer ki les reyalijhaedjes la ki l' cineyasse fwait passer sûteymint ene idêye da sinne (Thierry Zamparutti, *Nameur*, li 3 d' octôbe 2015).

Gn a ki diynut ki tot l' fime prind l' pârte do rfondou. Mins on n' etind ç' no la k' on côp ou deus so les 58 minutes ! (Jean Cayron).

Ces avisses la (et kécfeye les ôtes ki shuvront) sont rmetous sol pådje do fime (Li langue åd dibout del linwe) sol Wikipedia walon.

Veyâvté do walon

Fiesse às lingaedjes walons : disbrifigne

Onk dins l' ôte, les djins k' ont bouté sol pordjet estént bén binâjhes. Si contins k' il ont l' idêye di ricmincî l' anêye ki vént al minme date – mins sins les ocupaedjes ezès viyaedjes – ey e 2017, e moes d' may ci côp la, shuvant on programe come e 2015.

Nos nos rapoûlîs a Nameur li 23 d' octôbe passé po vey cwè et kesse tant k' à disrôlmint del fiesse, dins totes ses coirnêyes.

Ocupaedjes coinreces [Activités décentralisées]

Gn a yeu pacô brâmint des djins, pacô moens. Li vizite di l' aite d' Élouje e picârd a rassaetchî ûtante djins. C' esteut eto l' rafe po l' après-nonne di Rotchfoirt et pol djeu di cnoxhances so Mâmdey. Swessante djins a Viyance ou Tchâlerwè (strimaedje di live) et a Gouvi (après-nonne walone). A Bhô (vizite d' eglijhe), Mâmdey (pîce di marionetes e walon) a Lidje et Lochnô (2 one-man-shows), c' esteut purade dins les 30, 40. Des côps djusse 15-20 (biestof di Libin, animâcions po ls efants a Djambe ey a Lidje). Mins sovint des djins ki n' avént mây sitî a ene sacwè e walon.

Li rclame groupêye a-t ele ramoenné des djins dpus ? Sacwants adjinçneus dijhèt k' nonna. Mins ds ôtes ont bén profité del veyâvté do walon d' leu comene pal voye des afitches et deployants.

Bate di lijhaedje

Sins manke, li brantche k' a-st atôtchî l' pus di djins. Trinte-set bibliotekes di comene s' î ont-st atelé. Ça fjha 2152 grandès djins et 4424 efants ki vnît lére on tecse e walon (6576 lijheus). Come sacwants lijhêt dipus d' on tecse, gn ava 15424 lijhaedjes. Sol papî d' aviraedje del fiesse, so 19 bibliotekes ki respondît, 18 si djhît presses a ricmincî l' anêye ki vént.

Ôte benefice : les bibliotekes s' ont-st abénti k' ele n' avént waire di raiyes avou des lives e walon. Et kécfeye aveur li dâr d' end atchter po èn ôte côp.

Bate di noûmots

Li djuri ritna troes meyeus noûmots : « zûna » po « buzz » ; « clignete » pol xhinâd [émoticone] k' endè fwait ene et « guigne-djin » [caméra de vidéo-surveillance]. Dins les 10 meyeus, gn aveut eto « egurniyaedje » [archivage], « djermon » [startup], « bransketer » (« delete » sins « undelete »).

Asteure, gn a pus k' a ls eployî dins l' cåzaedje di tos les djoûs. La l' nuk, dis-st i l' soyeu, veyanmint ki minme li leccion emey les waloneus djâze e francès tins des raploûs.

Adrovaedje a Brussele

Waire di djins, mâlureuzmint. Mins ene sacwè k' i fât cwanl-minme rifé, ca ça « adegñixh » (rind pus degne) tote li fiesse.

Djournêye di Nameur

Bén des rujhes po trover ene plaeece, mins li cene ki c' esteut – les abatwers di Bômél – esteut bén plaijhante. Ki : on n' aveut polou priyî ki 150 djins, mins k' ont yeu a boere ey a magnî

po rén.

Li bate do walonissîme, po mete li cougnet. Pa province. Les bateus estént vormint enondés. C' est les Namurwès k' ont-st avou l' plouma. Neni, ni djhoz nén k' il ont frawtiné veu k' il estént dins leus waibes.

Lucyin Mahin, li 28 di nôvimbe 2015

Novea CD e walon

« L' îme des Consyîs do Viyaedje di Noyé 2015 » (a Lidje). Vos l' ploz aveur po 5 € al « mwaireye » [mairie] do viyaedje. **Djoyeus Noyé et boune anêye**, às Lidjwès ey a tertotes et tertos.

I n' sicirè pus dins nosse gazete

Emile Pêcheur (Mimile Pêcheur e walon) a ralé di l' ôte des costés. Il aveut co ratourné on boket po nosse divant-dierinne gazete. Sapinse a Djowel Tiri, seur k' avou lu, li Bon Diu ni tâdjre waire a djâzer walon.

Li Rantoele so « Revue.be »

Bén l' bondjoû et bravo, Pire, ca, avou 1215 lijheus dispu s' metaedje so les fyis, li tecse da Lucyin Mahin « A s' catchî divins on trô d' sori » so l' atacaedje di Gaza e moes d' awousse 2014, c' est l' ci k' on lét l' pus so totes les rvuwes di nosse waibe, walon et francès eshonne.

Amistâvmint

Alain Esterzon, li 5 d' octôbe 2015

Condoleances...

... a Pire Otdjâke noste eplaideu responsâve, Djan-Mareye, si fré, et ses ôtes frés et s' sour, ki vnèt di piede leu popa, on peur walon-câzant, vî Ârdinwès à cour à lådje. Li Bon Diu si âme !

Les crakes dal Blawete

Li foice do Calva

On popa rintere di s' ovraedje pus timpe ki les ôtes djoûs, et voet so l' tâve del coujhene troes veres à Calva !

I houke si pitit gamén.

- I n a-st avou del vizite ciste après-nonne ?

El gamén : On monsieu a vnou et moman lyi a dné on Calva po boere !

Popa : Mins... et l' troejhinme vere, adon ?

El gamén : C' est mi ki l' a boevou !

Popa : Et cmint aléves tu après ? N' aveuss nén mâ t' tiesse ?

El gamén : Mi ça n' m' a rén fwait, mins moman et l' monsieu, bén... il ont stou oblidyîs d' si mete e lét !

Avou l' minme cwè ?

C' est èn ome ki passe ene vizite à docteur.

El docteur : Kibén avez vs d' efants ?

- Traze, docteur !

El docteur : Traze ! avou l' minme ?

- Bén awè avou l' minme, mins nén avou l' minme feme !

Prumirès sintâcions

E vacances al mer, n a deus ptitès bâsheles ki djouwèt dvins l' sâvion.

N a ene ki trouve on crikion d' mer (gurnâte) k' est crevé. Hop ! ele li mete e s' coulote. L' ôte lyi dit :

- Pocwè fwaiss çoula ?

- Ele lyi respond : taijhe tu ! C' est po sinti come les grandes !

Programe al tchuze

Dji cwereu on programe tévé po l' loukî, mins ene sacwè k' dj' inméve bén !

Dj' a metou come mot-clé « drouke ».

Adon, on m' a metou l' touû d' France !

Les doûs nos

Cwand ene crapåde vos lome « mamour, mi mitan, mi andje », vât mî catchî vosse cwâte di banke. Ôtmint, on djoû, ele vos dirè « trezôr » !

Sôlêye ?

N a-st ene bele blonde crapåde k' est ashiove divins on café.

N a-st on valet saye di vni adlé leye.

- Voloz vs on vere, mamjhele ?

- Bén... awè !

El valet va cweri les veres.

- Tinoz, mamjhele.

Leye : Kibén vs doe dj' ?

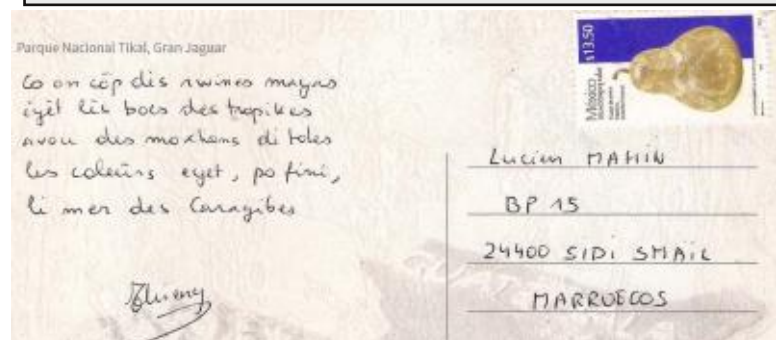
El valet : Neni, leyîz. C' est por mi !

Leye : Les deus veres, c' est por vos ? (dins leye-minme) Fât todi k' dji tome so des alcolos ki n' tûzet k' a zels !

Christian Thirion (li Blawete), li 25 di nôvimbe 2015 (sicrît e walon d' Lidje et rmetou cial e rfondou)

Cwâtes postâles e walon

Co on còp des rwenes mayas eyet les bwès des tropikes avou des moxhons di totes les coleûs, eyet, po fini, li mer des Carayibes.

L' ABERTEKE

Copinreyes

Copinreye di Bastogne

Tåves di rcâzaedje e walon tos les 3es londis do moes.

Racsegnes : Claudine Voz claudine-voz@hotmail.com

Copinreye di Libin

Tåvlêye di rcâzeus d' walon moen-nêye pa Djâke Dupuis. Ele si rashonne li dierin vénrdi do moes a 6 eures al nute al måjhon d' viyaedje di Libin (sol dilé d' l' egljhe). Racsegnes : Emilie Lecuivre, Culture Haute-Lesse : 061/41 33 91 0498/17.24.67

Les conte-rindous sont so « Berde-laedje »

Cactaedjes di Mâmdey

Deus vénrdis par moes, di 8 e. a 10 e. al nute (a 6 e. po ene des cwate tropes), metous pa livea di cnoxhance do walon. Racsegnes : info@rcw.be

Tåvlêye di walon di Rotchfoirt

A « Ascoye Fâmene », les prumîs et troejhinme mierkidis do moes. Racsegnes : Désiré Malet d.malet-sonveau@skynet.be

Copinreye di Tchârnoe

(Tchaurnè, Charneux-Harsin)

Såle do viyaedje, li 3inme mârdi do moes Racsegnes : Josée Buron : joseeburon@hotmail.com

Li copinreye des trôs d' soteas, Tchôfontinne

Racsegnes : Marcel Louis (04 351 72 71 / 0474 29 02 59). causeriealusine@hotmail.be

Li copinreye di Ståvleu

si passe deus côps so l' moes, les prumî et l' troejhinme mierkidis, di 17 a 19 eures, å locå d' Electrabel. Racsegnes : 080 86 32 27.

Copinreyes do Roman Payis

Gré-Dwecea : a 2 e. di l' après-nonne, al såle di spòrts, li troejhinme londi do moes. Racsegnes : Guillaume Warnier.

Perwé : Racsegnes : Andrée Flesch 081 65 55 20; petitelouyse@yahoo.fr

Oû-l'-Grand : Racsegnes: Joseph Decossaux 019 63 49 61.

Soçnaedje di Djmepe-so-Sambe

Li mârdi, ene samwinne so deus. On câze did tot, mins nén d' politike ni di rlidjon Racsegnes : christiane.biname@euphony.net

Sicoles di walon

Univiersité des 3 côps 20 di Djiblou

tos les 15 djoûs, li djudi di 1e. 1/2 a 3e. 1/2 di l' après-nonne

Oditwere del Faculté d' Agronomie, sol site del faculté.

Univiersité des 3 côps 20 di Lidje

tos les vénrdis a 9 eures: Racsegnes: Anne Delporte, Esplanade de la paix 8/176, 4040 Hesta; Denise Willem, Avenue du centre 116, 4821 Dizon-Andrimont

Les scoles di Bive do bontins 2016

5 ashynnes : les mârdis 8, 15, 22 et 29 di måss et 5 d' avri 2016 a l' Aisse del Tuzance di Bive, di 14 e a 17 e. Racsegnes : centre.culturel@bievre.be

Li 5 d' avri, c' est les scolîs ki fjhèt l' cours.

Sohaitans on bon rifjhaedje a Madi, li mwaisse adjinçneuse, k' a dvou passer sol biyård

Vepes e walon

Tos les londis a 7 eures al nute, viesses e walon e l' tchapele vî-cato-like di Sint-Serwais, 75, rowe De Hulster; Racsegnes : georgestaelens@gmail.com

VoBuze (Youtube)

<http://www.youtube.com/wlntv> ou don-bén :

<http://aberteke.walon.org>

* voye a Sint-Djâke-el-Galice da Jean Breuskin (2inme pârteye) : li prumî boket espagnol, avou on ressonda di perlins (e castiyan ey inglès, sortitré e walon

* vizite di l' egljhe di Bhô (setimbe)

* après-nonne walone å tchestea d' Gouvi (prumire pârteye)

Sol Toele walon-câzante

L' Aberteke

<http://aberteke.walon.org>

Samwinne ås langues avou les videyos del tévé waloncâzante k' î invitèt.

L' eciclopedeye Wikipedia

a-st asteure 13.902 ârtikes (å 4 di decimbe 2015).

<http://wa.wikipedia.org>

Loukîz li houfowe [touffue] pådje do fime Zavî Istasse

Li Wiccionaire

<http://wa.wiktionary.org>

aveut 17.571 ârtikes å 4 di decimbe 2015.

Cwand on rfondaedje a candjî enawaire, li vî rfondaedje a ene pådje da sinne, avou ene hårdêye eviè l' waibe di dvize so ç' pont la.

Libes programes êndjolikes e walon

<http://walotux.walon.org>

Forums et lisses

<http://berdelaedje.walon.org/>

Gn a sacwants fyis pol « Samwinne ås langues come li walon ».

<http://walon.cultureforum.net/>

On-z î rtrove des tecses evoyîs pa les oteurs e Feller ey eplaidîs vaici e rfondou. Metans les Françwès Nyns.

Payis conduze et walon

Pådje « Fesbok » privêye avou beacôp do walon. Po-z î esse priyî, dimandez a Jean-Pierre Dumont, Richard Joelants ou Jacques Desmet.

Fesbok då Djan Goffart

avou toplin des scrijhaedjes e walon

<https://www.facebook.com> pu cweri après Jean Goffart

Muzêye do Pârlaedje

<http://www.museedelaparole.be/>

Waibe del Blawete

<http://li-blawete.blog4ever.com>

Bouteus di l' ospitâ d' Kounde...
3 samwinnes divant l' stake

- * Po rataker l' RANTOELE L.76
- ** Des waloneus, bouter eshonne ?
(Jacques Desmet) p. 3
- ** Et portant, e 2015...
(Lucyin Mahin) p. 3
- * Espert po les dmandeus d' tcharité
(Bruno Picard & Glena Basile) p. 4
- * Terorisses et terorisses
(Martial Ledecq, Tibî Meyî & Flan Benflan) p. 5
- * Rwanda :
- ** Li berdouxha d' 1994
(André Chauvaux) p. 6
- ** Dins « l' batreye des cwate vints »
(Lucyin Mahin) p. 6
- * Cope Daivisse (Jean Goffart) p. 7
- * Ravel et Pire do Diâle
(Manfred Lejoly) p. 8
- * Belès Letes
- ** Li mâtourné (III) (Lucyin Mahin)
p. 9-10 & 15
- ** Bocson a Couvén (Vincent Delire) p. 16
- ** Prometeus d' bondjoûs
(Lucyin Mahin) p. 16
- * Binde d' imådjes :
Li vraiye istwere del Walatlande
(Djozewal) p. 11-14
- * Li mâssotea d' Bâclin
(Philippe Bauduin) p. 17
- * Pinsêyes da Pire Fâ
(François Nyns) p. 18
- * Ortografeye do walon
(Pablo Sarachaga) p. 19
- * Li levgo p. 19
- * Fime Zavî Istasse : rispitaedjes : p. 20
- * Fiesse às lingaedjes walons :
disbrifigne : p. 21
- * Letes di cibernaivieus /
Letes di moirt p. 19 & 21
- * Crakes (Christian Thirion) p. 22
- * Cwâte postale e walon
(Thierry Dumont) p. 22

BOUNÈS FIESSES a TERTO(TE)S